

خط مشی مجموعه سازی منابع دیجیتال

اطلاعات مستند:

تهیه شده در: کار گروه تدوین محتوای منابع کتابخانه و اسناد دیجیتال
تاریخ انتشار: اسفند ۱۳۹۱ در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
آدرس: تهران، بزرگراه حقانی، بلوار کتابخانه ملی، اداره کل منابع دیجیتال
تلفن: ۸۱۶۲۲۳۶۴

این مستند برای اجرای فرایند دیجیتال در بخش های مختلف سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران تهیه شده است و کلیه حقوق آن محفوظ است. استفاده سازمان ها، کتابخانه ها و مراکز آرشیوی دیگر با ذکر ماخذ بلامانع است.

فهرست مطالب

- مقدمه
- اهداف
- ضرورت ها
- استانداردها
- اولویت ها
- دسترسی
- انواع منابع دیجیتال کتابخانه و اسناد دیجیتال
- چالش ها
- تعهدات

مقدمه:

کتابخانه های دیجیتال سازمان هایی هستند که منابعی (از جمله کارکنان متخصص) را برای گزینش، ساماندهی، دسترسی، تحلیل، توزیع، حفاظت از یکپارچگی، و تضمین بقای مجموعه های آثار دیجیتال در طول زمان ارائه می دهند تا از این طریق بتوان منابع اطلاعاتی دیجیتال را با سرعت و به صورت اقتصادی برای استفاده یک جامعه یا مجموعه ای از جوامع در دسترس قرار داد. (فدراسیون کتابخانه دیجیتال، ۱۹۹۸). ۱

کتابخانه های دیجیتال از طریق فرآیند گردآوری و سازماندهی منابع اطلاعاتی و مبتنی بر نیازهای اطلاعاتی استفاده کنندگان ایجاد می شوند. آنها بخشی از جامعه های هستند که افراد و گروه های آن با یکدیگر تعامل دارند و از داده ها، اطلاعات، منابع دانش و نظام های دانش مدار استفاده می کنند. از این لحاظ کتابخانه های دیجیتال نمونه توسعه یافته، تقویت شده و یکپارچه نهاد ها و مراکز اطلاع رسانی در محیط های فیزیکی هستند.

Digital Library Federation, A working definition of digital library, (1998), Available at: . ۱
<http://www.diglib.org/about/dldefinition.htm> (Accessed June, 10, 2011)

منابع اطلاعاتی نیز بر اساس نیاز های اطلاعاتی استفاده کنندگان انتخاب ، سازماندهی، حفاظت، نگهداری و دسترس پذیر می شوند (بورگمن نقل در کوشا، (۱۴۸۵ ص ۱۳۸۵ . ۲ . مجموعه های دیجیتال همانند مجموعه های سنتی ، بر اساس رسالت و دامنه مشخصی شکل می گیرند که مراحل و فعالیت های مجموعه سازی را هدایت می کنند. در این زمینه خط مشی ها و برنامه های کتابخانه و مهمتر از همه نیازهای کاربران در مجموعه سازی دیجیتالی کتابخانه نقشی اساسی دارند.
 از آنجا که انتخاب منابع اطلاعاتی، قلب فراهم آوری و عملکرد اصلی در توسعه مجموعه در کتابخانه هاست (اگی، ۲۰۰۳، ص ۱۳۷) لذا وجود خط مشی مدونی برای ۳ انتخاب منابع اطلاعاتی کتابخانه دیجیتال ضروری است.

اهداف:

هدف از تدوین دستورالعمل و اجرای این برنامه ، حفاظت و نگه داری میراث مستند، اولویت بندی تبدیل منابع، ایجاد سامانه جامع و هوشمند برای ارائه خدمات اطلاع رسانی، گسترش اطلاعات و معرفی پیشینه فرهنگی کشور در سطح ملی و بین المللی است.

۲ . کوشا، کیوان ، (۱۳۸۵) "کتابخانه های دیجیتالی" رقومی (دایره المعارف کتابداری و اطلاع رسانی جلد ۲ . ص ۱۴۹۱-۱۴۸۱)
 Agee, Jim(2003)."Selecting materials, a review of print and online . ۳
 resources". Collection building ,vol 22(3): 137-140

ضرورت ها:

میراث مکتوب، منابع ارزشمندی برای تاریخچه فرهنگی کشور محسوب می شود . هویت و فرهنگ ایرانی به پیشینه تاریخی و غنای فرهنگی آن بسته است و شکوفایی فرهنگی در پرتو تلاش های فکری دانشوران و فرهیختگان حاصل می شود . بیشک اگر مورد بی توجهی قرار گیرد چه بسا بسیاری از آن ها در طول زمان از بین خواهد رفت. با گسترش فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی هیچگونه تعللی در حفظ و اشاعه این منابع پذیرفتنی نیست .

ظهور فناوری رایانه و شبکه و کارب ردهای گسترده آن ، موجب پیدایش انواع جدید محمل های اطلاعاتی و بروز تغییرات مهمی در فنون، روش های گردآوری، حفظ و اشاعه این منابع شده است . مجموعه این تحولات نقش و وظایف سازمان های مسئول حفاظت و اطلاع رسانی را دستخوش دگرگونی ساخته است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در همین راستا و با توجه به اساسنامه سازمان و به منظور دستیابی به تجارب پیشینان، حفظ میراث مستند، حصول اطمینان از دسترسی آسان به منابع ماندگار فرهنگی و تاریخی ، اشاعه منابع غنی موجود، شناسایی و جمع آوری پیشینه های مکتوب و غیر مکتوب(شفاهی) از طریق تعامل با مراکز معتبر علمی داخل و خارج از کشور و به عنوان حافظه دولت، مبادرت به گسترش برنامه دیجیتالی سازی این منابع و تدوین دستورالعمل ها نموده است.

استاندارد ها:

استاندارد دیجیتال سازی

اولویت ها:

الف) انتخاب منابع برای دیجیتال سازی

انتخاب و اولویت بندی او لیه آثار با پیشنهاد ادارات مرتبط سازمان خواهد بود و اعضای کمیته برای انتخاب و اولویت بندی منابع ادارات و بخش های مختلف سازمان با در نظر گرفتن مسائل زیر تصمیم گیری می کنند:

۱ - برنامه مستمر

منابعی که بر مبنای ملاک های انتخاب منابع کتابخانه و اسناد دیجیتال برای دیجیتال سازی با هدف حفاظت آثار در معرض آسیب (غیرقابل جایگزین) و در نظر گرفتن اهمیت محتوای فرهنگی، ادبی، مذهبی و تاریخی با تاکید بر منابع ایران شناسی و اسلام شناسی و انتشارات سازمان به شرح زیر است:

- منابع نایاب
- منابع منحصربفرد
- منابع نفیس
- منابع دارای قدمت
- منابع با ارزش پرتقاضا
- منابعی که خارج از ضوابط حق مولف باشند و یا مجوز از صاحبان محتوا اخذ شده باشد.
- منابعی که دسترسی به آنها به دلایلی از جمله شرایط ، ارزش ، محل نگهداری و یا آسیب پذیری محدود می باشد.
- منابع مکمل کسری های مجموعه های سازمان
- منابع کمترشناخته شده که معرفی آنها ارزش افزوده پژوهشی ایجاد می کند.

۲ - تقاضای کاربران

یکی از وظایف سازمان اسناد و کتابخانه ملی تسهیل دسترسی به مجموعه های ملی و بین المللی از طریق ارائه خدمات امانت بین کتابخانه ای و خدمات تحویل مدرک است. این خدمات موجب میشود کاربران بتوانند منبع را به شکل دیجیتال خریداری کرده یا کپی کاغذی از موجودی کتابخانه و آرشیو را برای خود تهیه نمایند به شکلی که محدودیت های حق دسترسی و غیره رعایت شود.

الف) اشخاص حقیقی: کلیه افراد حقیقی که عضو کتابخانه دیجیتالی هستند می توانند طبق ضوابط تعیین شده و آیین نامه مربوط درخواست دیجیتال سازی منابع را داشته باشند .

ب) اشخاص حقوقی: سازمان ها و موسساتی که درخواست دیجیتال سازی از مجموعه های سازمان را داشته باشند، با توجه به ضوابط تعیین شده این منابع می تواند در اولویت دیجیتال سازی قرار گیرند.

۳ - منابع در معرض تخریب

در راستای خط مشی حفاظت و نگهداری از منابع نفیس و در معرض آسیب، ممکن است منابعی انتخاب شوند که با دیجیتال سازی خطر آسیب فیزیکی آنها کاهش یابد.

۴ - برنامه های ترویجی

مجموعه سازی مناسبی مانند مجموعه خلیج فارس.

۵ - اشتراک منابع دیجیتال

همکاری با سازمان های معتبر بر مبنای تفاهم نامه ها جهت تبادل منابع

تهیه نسخه دیجیتالی جهت تامین منابع کسری سازمان از مجموعه های سایر سازمان ها

ب) گردآوری منابع دیجیتالی

فرایندهای خرید، مبادله، اهدا و دریافت منابع به صورت امانی بر اساس ضوابط بند الف انجام میپذیرد. منابع دیجیتال born digital نیز شامل این ضوابط خواهند بود.

دسترسی:

دسترسی به مجموعه های دیجیتالی سازمان با توجه به سیاست های سازمان، حتی الامکان، رایگان و با توجه به موارد زیر خواهد بود.

اصول دسترسی: مدیریت کتابخانه دیجیتال، دسترسی کاربران به مجموعه دیجیتال را با توجه به بند ۴ استانداردها توسعه و گسترش خواهد داد (تعاونی، ۱۳۹۱، ص. ۱۹)

دسترسی از راه دور: دسترسی به مجموعه ها برای تمام کاربران اینترنت امکانپذیر است. استفاده از برخی خدمات که دارای ارزش افزوده است (مانند امکان نگهداری فایل های شخصی، استفاده از خدمات شیوه نامه و ...) مستلزم ثبت نام کاربر در وب سایت کتابخانه و اسناد دیجیتال خواهد بود.

دسترسی در محل: تعدادی از منابع موجود در مجموعه های دیجیتال سازمان به لحاظ پاره ای ملاحظات (مانند قوانین مالکیت معنوی آثار و ...) صرفاً در محل سازمان و در تالار دیجیتال در دسترس کاربران عضو سازمان قرار می گیرد. پایان نامه ها، کتابهای منتشر شده در سال های اخیر، برخی اسناد از جمله این منابع محسوب می شوند.

. تعاونی، شیرین. استانداردها و اصول تشکیل مجموعه برای کتابخانه های دیجیتال به انضمام استاندارد کد گذاری و انتقال فراداده (متس). کتابدار، ۱۳۹۱. ۴

انواع منابع دیجیتال کتابخانه و اسناد دیجیتال

منابع انتخاب شده برای ارائه از طریق کتابخانه و اسناد دیجیتال به سه شکل زیر عرضه میشود:

- منابع دیجیتالی که فایل مادر آن در اختیار سازمان است
- منابع دیجیتالی که نسخه مجازی از فایل موجود در سایر سازمان هاست
- منابع دیجیتالی که تنها به صورت پیوند فرامتنی عرضه میشود اما محتوای آن متعلق به سازمان های دیگر است.

چالش ها :

مجموعه چالش هایی که هر کتابخانه یا مجموعه دیجیتال با آن روبروست، ضرورت گزینش منابع برای دیجیتال سازی را بیش از پیش مطرح می سازد. برخی از این چالش ها عبارتند از:

۱- هزینه های سنگین ثابت و جاری برای تولید، حفاظت، تبادل و... اشیای دیجیتال که شامل موارد زیر است:

الف) هزینه دیجیتال سازی و سازماندهی رکوردهای اشیای دیجیتال

ب) هزینه روزآمدسازی رکوردهای اشیای دیجیتال مطابق با استانداردهای نوین و دگرگون شونده جاری

ج) هزینه های سخت افزاری و نرم افزاری جهت نگهداری، توسعه و گسترش مجموعه های دیجیتال

۲- بکارگیری نیروهای متخصص، سازماندهی و آموزش و در عین حال حفظ این نیروها در دراز مدت

۳- حفاظت و تامین امنیت داده ها در شبکه مطابق با استاندارد OAIS و تهیه نسخه پشتیبان از داده ها در بازه های زمانی مشخص و نگهداری داده ها در اماکن خارج از کتابخانه (مطابق با) OAIS

۴- حق مولف

الف) رعایت حقوق مولفین و مصنفین در دسترسی به محتوا(ماده ۳۳ مورخ (۱۱/۱۰/۱۳۴۸)
ب) انتظارات و توقعات بالای مراجعین جهت دسترسی به محتوای دارای محدودیت از لحاظ حق مالکیت، مولف ، حریم خصوصی و...
ج) تغییرات روزافزون در سیاست های دسترسی ناشی از تحولات اجتماعی
د) ملاحظات قانونی در خصوص دسترسی ، نسخه برداری، نشر منابع
ه) عدم وجود قانون کپی رایت در محیط دیجیتال

تعهدات:

کتابخانه دیجیتال سازمان اسناد و کتابخانه ملی خود را متعهد به رعایت موارد ذیل می داند:

• حق مولف

الف) رعایت و احترام به حق کپی رایت در دسترسی به مفاد اطلاعات
ب) مدیریت اطلاعات مربوط به حقوق نشر و تالیف و تعیین سطوح دسترسی برای کاربران داخل و خارج از ساختمان سازمان
ج) استفاده منصفانه از منابع دارای حق مولف

